

BA'AXO'OB UNAJ U BEETA'AL UTIA'AL KA KÁAJAK U MEYAJTA'AL U NU'UKBESAJIL JE'EK'AB JALA'ACH TI' XOOT' LU'UMO'OB

PASOS PARA IMPLEMENTAR UNA ESTRATEGIA LOCAL
DE GOBIERNO ABIERTO

Traducción al idioma Maya

BA'AXO'OB UNAJ U BEETA'AL UTIA'AL KA KÁAJAK U MEYAJTA'AL U NU'UKBESAJIL JE'EK'AB JALA'ACH TI' XOOT' LU'UMO'OB

PASOS PARA IMPLEMENTAR UNA ESTRATEGIA LOCAL
DE GOBIERNO ABIERTO

Traducción al idioma Maya

Directorio / MÁAXO'OB TU BÉEYKUNTO'OB LE MEYAJILA'

Blanca Lilia Ibarra Cadena

Comisionada presidenta del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

José Echavarría Trejo

Comisionado Presidente de la Comisión de Transparencia y Acceso a la Información Pública del Estado de Campeche

María Gilda Segovia Chab

Comisionada Presidenta del Instituto Estatal de Transparencia, Acceso a la Información Pública y Protección de Datos Personales de Yucatán

José Orlando Espinosa Rodríguez

Comisionado Presidente del Instituto de Acceso a la Información y Protección de Datos Personales de Quintana Roo

Adrián Alcalá Méndez

Comisionado del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

Norma Julieta del Río Venegas

Comisionada del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

Aldrin Martín Briceño Conrado

Comisionado del Instituto Estatal de Transparencia, Acceso a la Información Pública y Protección de Datos Personales de Yucatán

Oscar Mauricio Guerra Ford

Comisionado del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

Carlos Fernando Pavón Durán

Comisionado del Instituto Estatal de Transparencia, Acceso a la Información Pública y Protección de Datos Personales de Yucatán

Rosa F. Segovia Linares

Comisionada de la Comisión de Transparencia y Acceso a la Información Pública del Estado de Campeche

Francisco Javier Acuña Llamas

Comisionado del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

Rosendoevgueni Monterrey Chepov

Comisionado del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

Josefina Román Vergara

Comisionada del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

Teresa Dolz Ramos

Comisionada de la Comisión de Transparencia y Acceso a la Información Pública del Estado de Campeche

Magda Eugenia de Jesús Lozano Ocman

Comisionada del Instituto de Acceso a la Información y Protección de Datos Personales de Quintana Roo

Ileana Hidalgo Rioja

Secretaria de Acceso a la Información del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales

Edición a cargo de:

Dirección General de Gobierno Abierto y Transparencia del Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales, INAI

Traducción a cargo de: T.S.U. William González Kú
Certificado en el estándar de competencia EC0015: Interpretación Oral en Lengua Indígena al Español y Viceversa en el ámbito de procuración y administración de justicia

Contacto:

gobierno.abierto@inai.org.mx

Ciudad de México

Agosto de 2021

Contenido / /BA'AX KU TAASIK

1. U Joronts'íibt'al u makt'aanil u Káajal u meyaj Je'ek'ab Jala'ach	8
1.1 U joronts'íibt'al tumen u Jala'achil le Xéet' Lu'umilo'	8
1.2 U joronts'íibt'al tumen u much'kabil kajnáalo'ob	8
1.3 U joronts'íibt'al tumen u molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyaj ti' le xéet' lu'umilo'	9
2. U payalt'aanil utia'al u táakpajal máak ichil u much'kabil Secretariado Técnico Localo'	9
3. U payalt'aanil utia'al u kaxta'al juntúul ix-áantajil wa aj-áantajil	10
4. U ju'unil tu'ux ku je'ets'el u much'kabil Secretariado Técnico ti' le Xéet' Lu'umilo'	10
5. U k'áatchi'ta'al kajnáalo'ob tu yo'olal talamilo'ob yaan chil u kaajalilo'ob	11
6. U meyajil u tso'olol talamilo'ob yéetel bix je'el u páajtal u yutskinsa'alo'obo'	11
7. Jump'éeel Payalt'aan utia'al u táakpajal tuláakal máak ichil u meyajil u múul tsikbalta'al le meyjilo'obo'	12
8. Ka'ansajilo'ob	12
9. U je'ests'el u meyajilo'ob le múul tsikbalil meyajó'	13
10. U ju'unil tu'ux ku ye'esa'al le ba'ax makt'anta'ab ichil le múul tsikbalil meyaj beeta'abo'	13
11. U ts'a'abal K'ajóoltbil le meyaj kun beetbilo'	14
12. U chíikulil ti' internet wa Página Web tu'ux ku tso'olol le ba'axo'ob ts'o'ok u beeta'alo'obo' yéetel bix u bin le meyajilo'obo'	14
13. Informeob tu'ux ku ye'esa'al bix u bin le meyajó'ob ichil le Nu'ukbesajil Meyajo'	15

**BA'AXO'OB UNAJ U BEETA'AL
UTIA'AL KA KÁAJAK U
MEYAJTA'AL U NU'UKBESAJIL
JE'EK'AB JALA'ACH TI'
XOOT' LU'UMO'OB**

Presentación / Yáax t'aan

La **Guía de Pasos para implementar una estrategia local de gobierno abierto** realizada por el Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales (INAI) describe con precisión la importancia de tener etapas, mecanismos de evaluación y a las personas adecuadas para llevar a cabo un ejercicio ordenado de gobierno abierto en las entidades del orden estatal.

Le meyaj ku k'abatik **Ba'axo'ob unaj u beeta'al utia'al ka káajak u meyajta'al u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'ach ti' xoot' lu'umo'obo'** beeta'an tumen u Noj Mola'ayil u Sáaskunta'al, u Ts'aabal Ojéetbil Meyaj Yéetel u Kanáanta'al Ba'alo'ob Yan u Yil Yéetel Máako'ob (INAI) yéetel ku tsolik u k'a'ananiil u ts'atáanta'al u jejeláasil jaatsil meyajob, u nu'ukulil p'is meyajob yéetel u k'a'ananiil u yila'al máaxo'ob kun táakpajlo'ob ichil u meyajil je'ek'ab jala'ach ti' le jejeláasil xoot' lu'umo'obo'.

Esta guía traducida al idioma maya ha sido una propuesta del INAI en coordinación con los organismos garantes de transparencia de Campeche, Quintana Roo y Yucatán, para acercar las bases del gobierno abierto a las personas maya hablantes. Así, las y los comisionados, damos un paso adelante, reconociendo que, si bien existen muchas formas de hacer gobierno abierto en México, ésta es una opción que pretende fortalecer la transparencia y la participación ciudadana de nuestros pueblos originarios.

Le meyajá' suta'an ich maaya t'aan tumen bey úuchik u k'áata'al tumen u molayil INAI yéetel múul meyajta'ab yéetel u xéet' lu'umilo'ob Campeche, Quintana Roo yéetel Yucatán, utia'al beyo' ka k'uchuk le meyajob ku beeta'al tu yo'olal je'ek'ab jala'ach ti' máaxo'ob ku t'aaniko'ob maaya t'aan. Yéetel le meyajá' le ix-comisionadaob yéetel le aj-comisionado'obo' táan k-chíimpoltik u jejeláasil bix u yúuchul u meyajil je'ek'ab jala'ach wey tu noj lu'umil México, beyo' táan k-mu'uk'ankunsik u meyajil sáaskunaj meyaj yéetel táan k-beetik u táakpajal u kajnáalilo'ob máasewáal kaajo'ob.

Sirva la presente guía para promover los puentes necesarios en materia de gobierno abierto, derecho a la no discriminación e igualdad, a través de los planes de acción y los secretariados técnicos locales, asumiendo que debemos continuar construyendo espacios de diálogo y acercar este nuevo modelo de gobernanza a la comunidad maya hablante; permitiéndoles a nuestros pueblos originarios participar activamente en la solución de los problemas que más los aquejan.

Le meyajá' ku kaxtik u k'uchul ti' tuláakal máak ba'ax yan u yil yéetel u meyajil je'ek'ab jala'ach, ma' u p'aatal paachil mixmáak yéetel ka yanak kéet chíimpolalil, le je'ela' ku béeychajal yéetel jejeláasil meyajob beyxan yéetel u meyajil u much'kabilo'ob secretariados técnicos locales, tumen k-ojle' jach k'abéet beetik u k'uchul ti' maayaob utia'al ka béeyak u táakpajalo'ob ichil u túumbenil meyaj jala'ach; beyo' k-beetik xan u táakpajal máasewáal kaajo'ob utia'al u yutskintiko'ob le talamilo'ob yaan tu kaajo'obo'.

Sigamos construyendo un gobierno abierto en México
Ko'ox múul meyaj utia'al u yantal jump'éeel ma'alob nu'ukbesajil
je'ak'ab jala'ach tu Noj Lu'umil México

Adrián Alcalá Méndez

Comisionado coordinador de la Comisión
Permanente de Políticas de Acceso, Gobierno
Abierto y Transparencia del INAI

José Echavarría Trejo

Comisionado presidente de la Comisión de
Transparencia y Acceso a la Información Pública del
Estado de Campeche

José Orlando Espinosa Rodríguez

Comisionado presidente del Instituto de Acceso a
la Información y Protección de Datos Personales de
Quintana Roo

María Gilda Segovia Chab

Comisionada presidenta del Instituto Estatal de
Transparencia, Acceso a la Información Pública y
Protección de Datos Personales de Yucatán

1. U Joronts'íibt'al u makt'aanil u Káajal u meyaj Je'ek'ab Jala'ach

Le Makt'aanila' ku múul beeta'al utia'al ka káajak u jejeláasil meyajilo'ob Je'ak'ab Jala'ach, le je'ela' jump'éeel ju'un joronts'íibta'an tu'ux ku ye'esa'al ba'axo'ob ku ts'atáantbil yéetel ba'axo'ob kun beetbil tumen jala'ach, u molayilo'ob ku kanáantiko'ob u páajtalil sáaskunaj meyaj yéetel u much'kabil kajnáalo'ob. Yaan k'iin xane' ku joronts'íibta'al tumen u molayilo'ob p'is si'ipilil yéetel u molayil tu'ux ku pa'ajolta'al a'almajt'aanilo'ob, méek'tankaajo'ob ti' le xéet' lu'umilo'obo' yéetel uláak' much'kabilo'ob.

1.1 U joronts'íibta'al tumen u Jala'achil le Xéet' Lu'umilo'

U tsooil Ku kaxtik ka joronts'íibta'ak yéetel ka e'esa'ak jach tu jaajil yaan jump'éeel k'ub ólal ichil le máaxo'ob ku táakpajalo'ob ichil u meyajil Je'ak'ab Jala'ach, ichil le meyajila' yaan u chíimpolta'al ka yanak jump'éeel múul tsikbal yéetel u kanáanta'al ka sásilchajak tuláakal le mayaj ku beetko'obo', ka táakpajak kajnáalo'ob, ka u ya'alo'ob ba'ax meyajil ku beetko'ob yéetel bix u túmbenkunsikubaob. Le ju'unila' suuk u joronts'íibta'al tumen u jalachil le xéet' lu'umilo'obo', ba'ale' ku pa'ajolta'al yéetel ku ts'íibta'al tumen u molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyaj, yéetel beyxan tumen le molayil ken u kanáant ka beeta'ak le meyajjo'ob kun makt'antbil tu paach k'iino'. Unaj xan u ya'alal, de que le makt'aanilo' chen yaan u meyaj wa joronts'íibta'an tumen le jala'ach yaan ti' le sutukilo', tumen leti' ku ya'alik ba'ax meyajil ken u beetej yéetel bix ken u beetej.

Ku kaxtik ka joronts'íibta'ak jump'éeel ju'unil tu'ux ku makt'antik u jala'achil le xéet' lu'umilo' u meyajil Je'ek'ab Jala'ach. Le ju'unila' ku jets'ik ba'ax meyaj kun beetbil tumen máaxo'ob ku táakpajalo'ob ichil le meyajja', je'el bix le je'elo'oba': Ka ts'atáanta'ak, Ka chíimpolta'ak, Ka éejenta'ak, Ka Makt'tanta'ak yéetel Ka Joronts'íibta'ak.

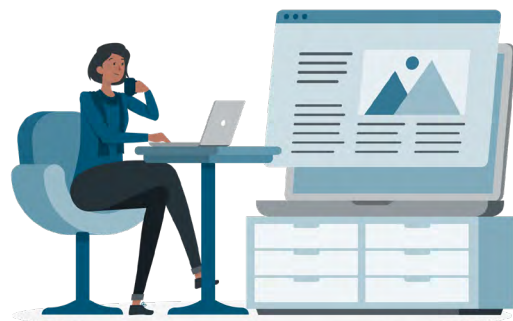
Bix kun p'isbil U ju'unil le makt'aanilo' ku taasik u joronts'íibil u Jala'achil le Xéet' Lu'umilo'.

1.2 U joronts'íibta'al tumen u much'kabil kajnáalo'ob

U tsooil Ku kaxtik ka joronts'íibta'ak yéetel ka e'esa'ak jach tu jaajil yaan jump'éeel k'ub ólal ichil ichil u much'kabil kajnáalo'ob ku táakpajalo'ob ichil u meyajil Je'ak'ab Jala'ach. Unaj u chíimpolta'al u jejeláasil much'kabilo'ob, u much'kabil ts'aj pekstilo'ob wa u much'kabil aj-ka'ansajo'ob. Le máaxo'ob ken u joronts'íibto'ob le makt'aanilo' ma' jach k'abéet u yoklo'ob ichil u much'kabil Secretariado Técnico Localo', ba'ale' wa u k'áato'obe' je'el u páajlta u táakopajalo'obe'.

Ku kaxtik ka joronts'íibta'ak jump'éeel ju'unil tu'ux ku ye'esa'al tumen u jejeláasil much'kabil kajnáalo'ob de que taak u táakpajalo'ob ichil u meyajil Je'ek'ab Jala'ach, beyxane' ku kaxtik ka táakpajak uláak' much'kabil kajnáalo'ob utia'al u táakpajalo'ob ichil u much'kabil Secretariado Técnico Localo'.

Bix kun p'isbil U ju'unil le makt'aanilo' ku taasik u joronts'íibil juntúul kajnáal, yéetel ti' u jejeláasil much'kabil kajnáalo'ob, u much'kabil ts'aj pekstilo'ob wa u much'kabil aj-ka'ansajo'ob.

1.3. U joronts'íibta'al tumen u molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyaj ti' le xéet' lu'umilo'

U tsoolil Ku kaxtik ka joronts'íibta'ak yéetel ka e'esa'ak jach tu jaajil yaan jump'éeel k'ub óolal ti' u molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyaj utia'al u ts'aik u yáantajil ti' u much'kabil kajnáalo'ob yéetel ti' u jala'achil le xéet' lu'umilo'. Ichil u artíikuloil 59 ti' u Noj A'almajt'aanil u Sáakunta'al yéetel u Ts'a'abal Ojéeltbil u Meyaj Jala'ach yéetel Molayilo'ob, le máax tu ts'íibtaje' tu ya'alaj le je'ela' "Le molayilo'ob ku kanáantiko'ob u páajtalil sáaskunaj meyajé', ichil u meyajó'obe' yaan u kaxtiko'ob u yáantiko'ob molayilo'ob jala'ach yéetel kajnáalo'ob utia'al ka u pa'ajolto'ob múul meyajó'ob yéetel ka u'uyak kajnáalo'ob tumen jala'acho'ob". Le molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyajé', ku mu'uk'ankunsik le meyaj ku beeta'alo', tumen jach u yojel ba'ax meyajil unaj u beeta'al tu yo'olal sáaskunaj meyaj, je'ek'ab ja'alach, ka ojéelta'ak ba'ax meyajil ku beetik ja'alach, ba'axo'ob tu yo'olal máako'ob, ichil uláak' ba'axo'ob éejen-ta'ano'ob ichil u chíikulil SNT. Le moka'ani' unaj u joronts'íibta'al tumen le comisionado ku jo'olpesik le molayilo' jach te suutukilo'. Beyxane' ma'alob xan ka joronts'íibta'ak tumen le comisionado ku jo'olintik u much'kabil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyaj, Je'ek'ab Jala'ach, Sáaskunaj Meyaj, U much'kabil Je'ek'ab Jala'ach yéetel Sáaskunaj Meyaj ti' u molayil INAI.

Ku kaxtik ka beeta'ak yéetel ka joronts'íibta'ak jump'éeel ju'un tu'ux ka e'esak tumen le molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyajé', de que yaan u chíimpoltik le ba'ax jets'a'an ichil u Noj A'almajt'aanil u Sáakunta'al yéetel u Ts'a'abal Ojéeltbil u Meyaj Jala'ach yéetel Molayilo'ob.

Bix kun p'isbil U ju'unil le moka'ani' ku taasik u joronts'íibil le Comisionado ku jo'olpesik u molayil tu'ux ku kanáanta'al u páajtalil sáaskunaj meyaj.

2. U payalt'aanil utia'al u táakpajal máak ichil u much'kabil Secretariado Técnico Localo'

U tsoolil Ku kaxtik ka payalt'anta'ak u much'kabil kajnáalo'ob, aj-ka'asajo'ob, jejeláasil much'kabilo'ob yéetel kajnáalo'ob utia'al u táakpajalo'ob ichil u much'kabil Secretariado Técnico localo'. Ku na'atal de que le jala'acho' ku tuxtik jump'éeel molayil ka t'aanak tu k'aabao' yéetel leti' jo'olintik le meyajilo' le beetik ma' tu tuxta'alti' le payalt'aanilo'; yéetel le molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyajé' ku táakpajal yéetel juntúul ti' le comisionado'obo'; chen ba'ale' tu yo'olal ba'ax yaan u yil yéetel le kajnáalo'obo' unaj u yila'al ka k'uchuk tu yiknalo'ob le payalt'aanilo' utia'al beyo' ka u yéeyo'ob máax ku t'aan tu yo'olalo'ob ichil le meyajilo'obo'. Le payalt'aanilo' unaj u k'í'itpesa'al ichil u chúukulilo'ob internet wa u redes sociales ti' le jala'acho' yéetel beyxan ichil u chíikulilo'ob le molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyaj, yéetel utia'al u beeta'al jump'éeel ma'alob meyajé' unaj u payalt'anta'al u jejeláasil aj-ts'aj peektsilo'ob utia'al u k'í'itpesko'ob le payalt'aanilo'. Yéetel le payalt'aanilo' mantats' unaj u beeta'al, utia'al beyo' ka táakpajak tuláakal máax u k'áat ichil u meyajil je'ek'ab jala'acho'.

Ku kaxtik ka oksa'ak ichil u much'kabil STLo' tuláakal máaxo'ob kun yéeybilo'ob utia'al ka' t'aanako'ob tu k'aaba' le much'kabilo'obo' yéetel beyo' ka táakpajko'ob ichil u meyajailo'ob je'ek'ab jala'ach ti' le xéet' lu'umilo'.

Bix kun p'isbil Ku beeta'al jump'éeel payalt'aanil utia'al u k'i'itpesa'al ichil u chúukulilo'ob internet wa u redes sociales ti' le molayilo'obo'.

3. U payalt'aanil utia'al u kaxta'al juntúul ix-ántajil wa aj-ántajil

U tsoolil Ku kaxtik ka oksa'ak juntúul ix-ántajil wa aj-ántajil utia'al u beetik u tsoolil ti' le meyajilo'ob le STLo' yéetel le máax kun yéeybile' unaj u chíimpolta'al tumen máaxo'ob ku táakpajlo'obo' utia'al u kaxta'al ka yanak mokt'aano'ob. Le ix-ántajil wa aj-ántajil kun yéebilo' je'el u páajtal u ya'alik mantats' ba'ax ku tukultik, chen ba'ale' ma' tu páajtal u ts'aik u vooto ichil le STLo', ba'ale' wa le máaxo'ob ku táakpajalo'ob ku éejentiko'ob ka votarnake' je'el u páajtal u beetike'; le ix-ántajil wa aj-ántajil kun yéeybile' unaj ma' juntúul ti' le máaxo'ob ku jo'olintiko'ob le STLo', wa ku béeytale' unaj u yéeya'al juntúul ti' u much'kabil aj-ka'ansajo'ob wa ichil u much'kabil kajnáalo'ob, Ba'ale' wa ma' beyo', unaj u p'atik u jo'olintik u much'kabil ichil le STLo' utia'al ka táakpajak bey ix-ántajil wa aj-ántajil.

Ku kaxtik ka oksa'ak ichil le STLo' juntúul ix-ántajil wa aj-ántajil utia'al u beetik payalt'aano'ob ken úuchuk much'táambalo'ob, yéetel ken k'áata'akti' tumen juntúul ti' le máaxo'ob ku táakpajlo'ob ichil le much'kabilo'; u kanántik u ma'alob táakpajal tuláakal máaxo'ob ichil le much'táambalilo'obo'; ka u ts'íibt tuláakal ba'ax kun mokt'antbilo' yéetel ka u k'a'as ichil le much'táambalilo'obo'.

Bix kun p'isbil Ku yoksa'al juntúul ix-ántajil wa aj-ántajil ichil u much'kabil Secretariado Técnico ti' le Xéet' Lu'umilo'.

4. U ju'unil tu'ux ku je'ets'el u much'kabil Secretariado Técnico ti' le Xéet' Lu'umilo'

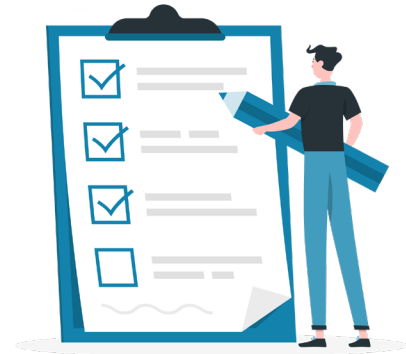
U tsoolil ku kaxtik u pa'ajolta'al, u je'ets'el yéetel u éejenta'al ba'axo'ob kun chíimpoltbil ichil u meyajil le STLo'. Le je'ela' jach sáasilil unaj u ts'íibta'al utia'al ka sáasilchajak ba'ax ku kaxta'al yéetel le meyajlo'; jayp'éeel ja'abilo'ob kun xáantalo'ob máaxo'ob yéeya'ano'ob u bisiko'ob u t'aanil kaaj ichil le STLo'; ba'ax unaj u beetik máaxo'ob ku táakpajalo'obi', bix kun yúuchul votar yéetel bix ken u sáasilkuto'ob talamilo'ob; ba'ax meyajil ken u beet le j-ántajil wa le ix-ántajilo'; bix kun meyajtibil le payalt'aano'obo'; ba'ax meyajil tukulta'an u beeta'ali'; ichil uláak' ba'alo'ob. Le ju'unilo' unaj joronts'íibta'al tumen máaxo'ob ku táakpajalo'obi' yéetel le máax yéeya'ab bey ix-ántajil wa aj-ántajilo'.

Ku kaxtik ka beeta'ak jump'éeel ju'unil tu'ux kun e'esbil ba'ax meyajil kun beetbil, ba'ax ku kaxta'al yéetel le meyajlo' yéetel u jejeláasil t'aanilo'ob ku táakpajalo'ob ichil le STLo'.

Bix kun p'isbil ka ts'íibta'ak u ju'unil tu'ux ku je'ets'el u much'kabil Secretariado Técnico Localo' yéetel ka joronts'íibta'ak tumen máaxo'ob ku táakpajalo'obi' beyxan le ix-ántajil wa aj-ántajilo'.

5. U k'áatchi'ta'al kajnáalo'ob tu yo'olal talamilo'ob yaan chil u kaajalilo'ob

U tsoolil Ku kaxtik ka k'áata'ak u chi' kajnáalo'ob utia'al ka ojéelta'ak ba'ax talamilo'ob je'el u páajtal u meyajta'al ichil u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'ach; beyo', le k'áatchi'obo' jump'éeel meyaj jets'a'an ka beeta'ak tumen le STLo', le k'áatchi'ob kun beetbile' chen ku páajtal u núuka'al beya' "bey wa ma'", yéetel ichile', yaan u xak'alta'al bix u beetik u meyajil jala'ach utia'al u jóok'ol táanil le xéet' lu'umo'; ba'ax meyajil ku beetik; yéetel uláak' meyajilo'ob ku beeta'al utia'al u yáanta'al junjaats' kajnáalo'ob mantats' tselilkunta'ano'obo'; ichil uláak meyajob. Le k'áatchi'obo' unaj u beeta'al ti' ya'ab máako'ob yéetel utia'al le je'elo' k'ebéet u meyajta'al nu'ukulil electrónico'ob yéetel le xma' electrónico'obi', beyo' ma' tun tselilkuntbil mixmáaki'. Utia'al u beeta'al jump'éeel ma'alob meyajé', unaj u beeta'al xan ichil noj najil xooko'ob, u najil xook mejen paalalo'ob, najil xooko'ob tu'ux ku yáanta'al máaxo'ob yanti'ob jump'éeel discapacidad, VIH/SIDA, máaxo'ob jtáanxel lu'umilo'obo', j-meyjulilo'ob, je'el bix u much'kabil xko'olelo'ob ku meyajob ichil naajo'ob wa xko'olelo'ob ku loobilta'alo'ob, beyxan máaxo'ob tia'ano'ob ichil u much'kabil LGBTTT.

Ku kaxtik ka yanak jump'éeel nu'ukulil meyaj utia'al ka ila'ak ba'ax talamilo'ob yaan ichil u kajnáalilo'ob le kaajo' utia'al beyo', ka meyajta'ak ichil u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'ach, ichil le meyajá' unaj u k'áata'al u chi' junjaats kajnáalo'ob mantats' tselilkunta'ano'obo'.

Bix kun p'isbil ku k'áatchi'ital u kajnáalilo'ob le xéet' lu'umilo', utia'al le je'elo' k'ebéet u meyajta'al nu'ukulil electrónico'ob yéetel le xma' electrónico'obi', ichil le meyajá' unaj u k'áata'al u chi' junjaats kajnáalo'ob mantats' tselilkunta'ano'obo'.

6. U meyajil u tso'olol talamilo'ob yéetel bix je'el u páajtal u yutskinsa'alo'obo'

U tsoolil ku kaxtik ka yanak jump'éeel tsoolil meyaj tu'ux ku chíikpajal tuláakal le talamilo'ob yéetel bix je'el u páajtal u sáasilkunta'alo'obo', utia'al beyo' ka yanak jump'éeel múul tuukulil tu yo'olal le ba'axo'ob núuka'ab ichil le k'áatchi'obo' yéetel ka múul meyajta'ak tumen u much'kabil STLo'. Tu yo'olal ba'ax yaan u yil yéetel u meyajil jala'ache', ku yila'al ka meyajta'ak jump'éeel¹ tuukul meyaj ku yáantaj utia'al ka yanak jump'éeel ma'alob tsoolil ichil le meyaj kun beetbilo'. Ka'alikil u beeta'al jump'éeel ma'alob xaak'al meyajé', máas chen cha'abil kun ojéeltbil máaxo'ob wa ba'ax much'kabilo'ob jach yáantajo'ob ichil le meyajob; ka pa'ajolta'ak meyjilo'ob utia'al u beeta'al ichil u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'ach ichil jejeláasil molayilo'ob; beyxane' ka pa'ajolta'ak bix kun xak'altilbil yéetel bix kun p'isbil le meyjilo'obo'.

¹ Para consultar información referente a la Metodología de Marco Lógico, se sugiere consultar el manual de la CEPAL "Metodología del marco lógico para la planificación, el seguimiento y la evaluación de proyectos y programas" disponible en el siguiente vínculo: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/5607/S057518_es.pdf

Ku kaxtik u ma'alob meyajta'al le jejeláasil ba'axo'ob tu núukajo'ob u kajnáalilo'ob le xéet' lu'umilo', tu yo'olal le ba'axo'ob k'áata'abti'obo', utia'al u beeta'al jump'éeel tsoolil meyaj tu'ux ku chíikpajal tuláakal le talamilo'ob yéetel bix je'el u páajtal u sásilkunta'alo'obo' le je'ela' yéetel u tuukulil u meyajta'al tumen u jejeláasil much'kabilo'ob ku táakpajalo'ob ichil u múul tsikbalil meyaj, yéetel ka beeta'ak u k'axt'aanilo'ob utia'al u yutskinsa'al le talamilo'obo'.

Bix kun p'isbil ku beeta'al jump'éeel tsoolil meyaj tu'ux ku chíikpajal tuláakal le talamilo'ob yéetel bix je'el u páajtal u sásilkunta'alo'obo', yaan u beeta'al yéetel jump'éeel tuukul meyaj ku yáantaj utia'al ka yanak jump'éeel ma'alob tsoolil ichil le meyaj kun beetbilo'.

7. Jump'éeel Payalt'aan utia'al u táakpajal tuláakal máak ichil u meyajil u múul tsikbalta'al le meyjilo'obo'

U tsoolil ku kaxtik ka chíimpol'ta'ak u táakpajal kajnáalo'ob, much'kabilo'ob, u much'kabil aj-ka'ansa'ajo'ob, u much'kabil kajnáalo'ob, ichil u láak'o'ob., ichil u meyjilo'ob tu'ux ku múul tsikbalta'al le meyjilo'ob kun beetbil ichil le xéet' lu'milo'. Le payalt'aanilo' unaj u ts'a'abal ojéeltbil ichil u chíikulo'ob internet yéetel redes sociales ti' le molayilo'obo', yéetel utia'al jump'éeel ma'alob meyaj, k'abéet u tuxta'al xan jump'éeel ts'íibil ju'un wa correo electrónico tu'ux ku payalt'anta'al le much'kabilo'ob yéetel noj najil xooko'ob utia'al u táakpajalo'ob ichil le jaats meyjila'. Unaj u yila'al xan u k'uchul le payalt'aanila' ti' le junjaats' kajnáalo'ob mantats tselilkunta'ano'obo', beyo' unaj u grabarta'al le payalt'aanila', u t'i'inil maanta'ob wa u bo'onol ti' wa ba'ax kúuchilil tu'ux ka ila'ak, ichil uláak' meyajilo'ob. Le payalt'aanila' utia'al tuláakal máak, chen ba'ale', yaan u chíimpoltbil máaxo'ob ku táakpajalo'ob ichil wa ba'ax much'kabil wa máaxo'ob ku meyajob ichil u molayilo'ob jala'ach, tumen ma' xaane' leti'obe' je'el u páajtal u yáantajo'ob utia'al u sásilkunto'ob le talamilo'ob chíipajo'ob ichil le k'áatchi'obo'.

Ku kaxtik u táakpajal ya'ab kajnáalo'ob, u aj-meyjilo'ob jala'ach yéetel máaxo'ob jach u yojelo'ob bix je'el u páajtal u sásilkunto'ob talamilo'ob, le je'ela' yaan u beeta'al yéetel jump'éeel múul tsikbal tu'ux ku táakpajal jejeláasil jala'acho'ob.

Bix kun p'isbil Yaan u ts'a'abal k'ajóoltbil jump'éeel payalt'aan, utia'al u táakpajal máak ichil u meyajil múul tsikbal kun beetbilo', le je'ela' yaan u ts'a'abal k'ajóoltbil ichil u chíikulilo'ob internet yéetel redes sociales, beyxan ichil uláak' chíikulilo'ob.

8. Ka'ansajilo'ob

U tsoolil Ku kaxtik u payalt'anta'al u much'kabil kajnáalo'ob yéetel u aj-meyjilo'ob jala'ach ti' le jejeláasil xéet' lu'umilo'obo', utia'al ka ka'ansako'ob tu yo'olal u yutsilil u meyajta'al u nu'ukbesajil Je'ek'ab Jala'ach. Le molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyajob' leti' ku beetik le payalt'aanilo'. Le meyajila' ku kaxtik ka kambalnak máak' tu yo'olal u múul meyajil je'ek'ab jala'ach; beyxan u yúuchuk u múul tsikbalil meyaj ichil le xéet' lu'umilo'; U meyajil je'ek'ab jala'ach; u a'al-majt'aanil; yéetel ba'ax ts'o'ok u kaniko'ob le jejeláasil xéet' lu'umilo'obo' tu yo'olal le meyajila'; ichil uláak' ba'axo'ob.

Ku kaxtik ka ka'ansak u ya'abil máako'ob ka'alikil ma' káajak u táakpajalo'ob ichil u meyajil le múul tsikbalilo'.

Bix kun p'isbil Ku beeta'al ka'ansajilo'ob tu yo'olal le meyaj kun beetbilo', utia'al u aj-meyjilo'ob jala'ach yéetel u much'kabil kajnáalo'ob ku táakpajalo'ob ichil u meyajil múul le tsikbalilo'.

9. U je'ests'el u meyajilo'ob le múul tsikbalil meyajoj'

U tsoolil ku kaxtik ka yanak jump'éeel keet tsikbalil utia'al ka pa'ajolta'ak le meyajilo'ob kun beetbil ichil u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'ach, ba'ale' yaan u kanáanta'al ka béeyak u beeta'al le ba'ax ku jets'bilo'. Wa ya'ab máako'ob taak u táakpajalo'ob ichil le múul tsikbalil meyaj kun beetbilo' je'el u páajtal u beeta'al le tsikbalo'ob ichil jejeláasil k'iinilo'ob yéetel súutukilo'obo', utia'al le je'ela' yaan u ch'a'abal en cuenta u k'a'ananiil yéetel u xáaniil le tsikbal meyajoj'obo'. Unaj u payalt'anta'al u aj-meyjilo'ob jala'ach, kajnáalilo'ob, u much'kabil aj-ka'ansajo'ob, jejeláasil much'kabilo'ob, u much'kabilo'ob contadoto'ob yéetel abogado'ob, ichil u láak'o'ob. Ken ojéelta'ak juytuul máako'ob tu ts'íibta' u k'aabaobe' ti' le jejeláasil much'kabilo'obo', unaj u ja'atslo'ob tu beel uia'al u táakpajalo'ob ichil le múul tsikbal meyaj kun beetbilo', utia'al beyo' le máaxo'ob ku meyajoj'ob ichil u molayilo'ob jala'ache' ka u tsikbalto'ob bix je'el u páajtal sáasilkunta'al le talamilo'ob ichil le xéet' lu'umilo'. Unaj u yila'al u sáasilkunta'al le talamilo'ob ichil jump'éeel wa tak ka'ap'éeel ja'abilo'obe'. K'a'anan u k'a'ajsa'al xane', deque ichil le meyaj múul tsikbal kun beetbile' yaan u je'ets'el u jayp'éeel k'iinilo'ob kun xántal le meyaj kun beetbilo', utia'al beyo' ka jóok'ok ma'alob le ba'ax ts'o'ok u mokt'anta'alo'.

Ku kaxtik u pa'ajolta'al u tsoolil le meyajoj'ob kun beetbil tumen u much'kabil Secretariado Técnico Localo', utia'al u beeta'al u meyajil múul tsikbalil meyaj, le je'ela' ku kaxik ka je'ets'ek le mokt'aani-lo'ob ichil u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'ach.

Bix kun p'isbil U je'ets'el u meyajil múul tsikbalil meyaj tumen u much'kabil Secretariado Técnico Localo'.

10. U ju'unil tu'ux ku ye'esa'al le ba'ax mokt'anta'ab ichil le múul tsikbalil meyaj beeta'abo'

U tsoolil Ku kaxtik ka ts'íibta'ak tuláakal le ba'ax mokt'anta'ab ichil le meyaj múul tsikbal úu-cho', yéetel ka xak'alta'ak tumen la máaxo'ob táakpajo'ob ichilo' wa ichil le ju'unilo' ts'íibta'ab le ba'axo'ob tu ya'alajo'obo' ka'alikil ma' ts'a'abak k'ajóoltbil le meyajoj'ob kun beetbilo'obo'. Le jaats meyajaj' jach k'abéet u beeta'al utia'al u yila'al ma' u ts'a'abal k'ajóoltbil le meyajoj'ob kun beetbilo' wa ma' éejenta'an tumen tuláakal máaxo'ob ku táakpajalo'obi'. Beyxane' wa ku éejenta'al tumen le Secretariado Técnico Localo' je'el u páajtal u ts'íibta'al le ba'ax ma' jach p'áat sáasilil ichil le múul tsikbal meyaj beeta'abo'.

Ku kaxtik ka yanak jump'éeel ju'unil joronts'íib-ta'an yéetel ts'a'aban k'ajóoltbil tumen jala'acho'ob yéetel kajnáalo'ob, ichile' unaj u yila'al tuláakal le meyaj mokt'anta'abo'ob ichil le múul tsikbalil meyaj uucho'.

Bix kun p'isbil U joronts'íibta'al tumen tuláakal máaxo'ob táakpajo'obo' u ju'unil tu'ux ku ye'esa'al le ba'ax mokt'anta'ab ichil le múul tsikbalil meyaj beeta'abo'.

11. U ts'a'abal K'ajóoltbil le meyaj kun beetbilo'

U tsoolil ku kaxtik u ts'a'abal k'ajóoltbil, u k'i'itpesa'al yéetel u xak'alta'al u beeta'al le meyajilo'ob makt'anta'abo'ob ichil le múul tsikbalil meyaj beeta'abo'obo'. Le meyaj ku beetbilo' unaj u ye'esik buka'aj k'iinilo'ob kun xáantal u beeta'al; le molayilo'ob yéetel u k'aaba' le máaxo'ob ku jo'olintiko'obo'; u k'aaba' le kajnáalo'ob ku táakpajlo'obi'; jach ba'ax meyajilo'ob kun beetbil utia'al u sáasilkunta'al le talamilo'ob ila'ab leka'aj jbeeta'ab le k'áatchi'obo', yéetel bix kun beetbil u xaak'alil. Le meyaj kun beetbilo' unaj u ye'esik u tsoolil bix kun meyajtbil, le ba'axo'ob ku táakbesa'alo'obo' yéetel le ba'ax kaxta'ab ka'alikil u beeta'al le k'áatchi'obo'; u tsoolil le talamilo'obo' yéetel bix kun sáasilkuntbilo'ob, ba'ax ku kaxta'ali' yéetel u nu'ukulil utia'al p'isbil le meyejo'ob kun beetbilo'; bix u yáantaj utia'al ka yanak jump'éeel kéetchiimpolal ichil xilbo'ob yéetel xko'olelo'ob; bix kun táakpesbil máaxo'ob yaanti'ob wa ba'ax loobil utia'al u péeksik junjaats u wíinklalo'ob, le ma' tu paakato'ob, ichil uláak'o'ob; yéetel u chíimpolta'al u much'kabilo'ob LGBTTTI.

Ku kaxtik u ts'a'abal k'ajóoltbil ichil u chíikulilo'ob internet ti' le molayilo'obo' le meyaj kun beetbil ichil le xéet' lu'umilo', beyxan ichil u molayilo'ob ku kanáatiko'ob u páajtalil sáaskunaj meyaj yéetel utia'al u beeta'al jump'éeel ma'alob meyajje' ku ts'a'abal k'ajóoltbil ichil u chíikulil internet ti' u molayil INAI ts'a'an utia'al le je'elo'.

Bix kun p'isbil Ku ts'a'abal k'ajóoltbil le meyaj'o'ob kun beetbil ichil le xéet' lu'umilo'.

12. U chíikulil ti' internet wa Página Web tu'ux ku tso'olol le ba'axo'ob ts'o'ok u beeta'alo'obo' yéetel bix u bin le meyajilo'obo'

U tsoolil ku kaxtik u ye'esa'al bix u bin le meyaj'o'ob tu yo'olal u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'acho'. U chíikulil internete' yaan u yantal ichil u chíikulil le molayil ku kanáantik u páajtalil sáaskunaj meyaj yéetel unaj u yantal jump'éeel chíikulil utia'al ka séeb ila'ak tumen u jejeláasil molyalo'ob ti' le xéet' lu'umilo'. Ichile' unaj u yantal tuláakal le ju'unilo'ob ku k'abéetchajalo'obo' yéetel u nu'ukulil xaak'al utia'al u yila'al bix u bin le meyaj'o'obo'. Le nu'ukulil xaak'alo' ku béeykuntik u yila'al tuláakal le meyaj makt'anta'abo'ob tumen le jejeláasil molayilo'ob ku táakpajalo'ob ichil u nu'ukbesajil je'ek'ab jala'ach, beyxan le meyaj'o'ob ts'o'ok u beeta'alo'obo', buka'aj u bin utia'al u ts'o'oksa'alo'obo', yéetel u ju'unilo'ob wa u yoochelo'ob ku ye'esiko'ob táan u beeta'al le meyaj'o'obo'. Le nu'ukulil xaak'alo' yaan u túumbenkunsa'al ka'alikil u bin u beeta'al le meyaj'o'ob makt'anta'ano'ob tumen le molayilo'ob yéetel le kajnáalo'ob ku táakpajalo'ob ichil le meyaj'o'obo'. Tuláakal le meyaj'o'ob ku beeta'alo'obo' unaj u ye'esa'al ichil ju'unilo'ob utia'al ka béeyak u xak'ala'ali'.

Ku kaxtik ka beeta'ak jump'éeel chíikulil ti' internet wa Página Web utia'al u ye'esa'al bix u bin le meyaj'o'obo' yéetel ba'ax meyajilo'ob ku binetik u beeta'al ichil u Nu'ukbesajil Meyaj ti' le Xéet' Lu'umilo'.

Bix kun p'isbil Jump'éeel chíikulil ti' internet ku taasik jump'éeel nu'ukulil xaak'al yéetel túumbenkunsa'an tu yo'olal le meyajilo'ob ku beeta'al ichil u Nu'ukbesajil Meyaj ti' le Xéet' Lu'umilo'.

13. Informeob tu'ux ku ye'esa'al bix u bin le meyajob ichil le Nu'ukbesajil Meyajo'

U tsoolil Ku kaxtik ka ts'a'abak k'ajóoltbil bix u bin le meyajob'obo' yéetel ba'ax talamilo'ob táakpajob'ob ka'alikil u beeta'al le Nu'ukbesaj Meyajo'ob ichil le Xéet' Lu'umilo'. Le informeoba' unaj u ye'esiko'ob wa ts'o'ok u láaj beeta'al le ba'ax jets'a'ano' yéetel yaan u joronts'íibta'al tumen le kajnáalo'ob yéetel le jala'acho'ob ku táakpajalo'obi'. Le ju'uno'oba' unaj u joronts'íibta'al xan tumen máaxo'ob ku táakpajalo'ob ichil le Secretariado Técnico Localo'. Kex le informeo' ma' tu ye'esik wa ts'o'ok u láaj beeta'al le meyajob'obo', unaj u joronts'íibta'al tumen u much'kabil kajnáalo'ob wa le kajnáalo'ob ku táakpajalo'obi', yéetel ichile' unaj u ts'íibta'al ba'axten ma' béeychaj u ts'o'oksa'al le meyajob'obo'.

Ku kaxtik ka beeta'ak ka'ap'éeel informeob tu'ux ku ye'esa'al ba'axo'ob ts'o'ok u beeta'al ichil u Nu'ukbesajil Meyaj ti' le Xéet' Lu'umilo'.

Bix kun p'isbil ku beeta'al Informeob tu'ux ku ye'esa'al bix u bin le meyajob'ob ichil le Nu'ukbesajil Meyajo'.

www.inai.org.mx

